

Ehtimalımı, həqiqətimi?..

Tədqiqatçı Araz Şəhrilinin (Abbasov) "Səfəvilər: paralellər... ehtimallar... həqiqətlər" kitabının birinci hissəsində Əhəmənilər İmperiyasının qurucusu Böyük Kirle Səfəvilər dövlətinin banisi Şah İsmayıl Xətai arasında mövcud olan 70-ə yaxın paralel sadalanır. İkinci hissə həmin paralellərin mümkün rasional izahı ilə başlayır. Müəllif bir neçə variant təklif edir: təsadüflər, təhriflər, ənənələrin yaşaması, oxşar coğrafi-siyasi məkanda fəaliyyət, genetik əlaqə...

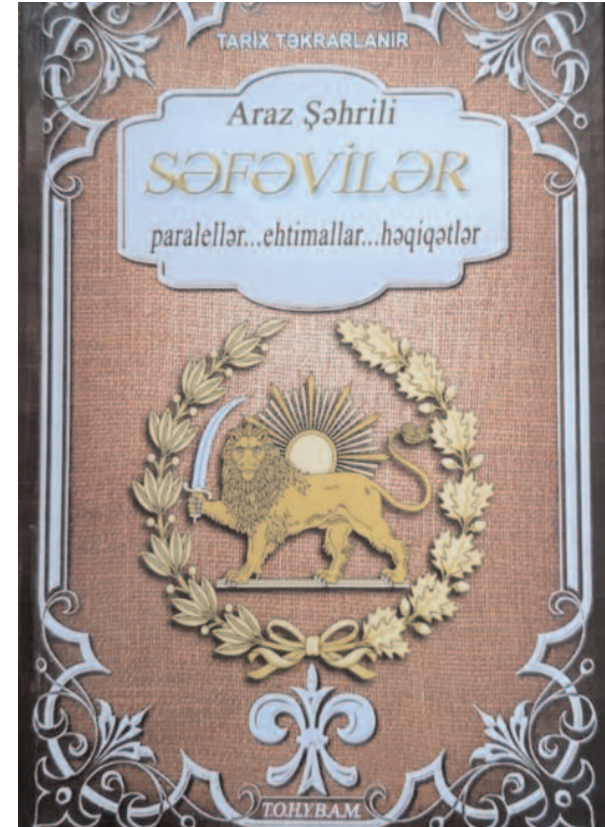
Dünya tarixində mərhəmət və ədalət simvollarından biri sayılan hökmdarı sovet tarixşünaslığı azərbaycanlılara və Orta Asiya xalqlarına düşmən kimi tanımağa çalışırdı. Sözsüz ki, bu, səbəbsiz deyildi.

Ola bilsin, imperiyanı idarə edənlər bizə məlum olmayan bəzi sirləri bilirdilər. Belə fərziyyə var ki, Avropa və Asiyanın hökmdar sülalələrinin, zadegan nəsilələrinin, eləcə də peyğəmbərlərin əhəmiyyətli bir hissəsinin, bəlkə də mütləq

sülaləsini hakimiyyətdən salmış Nadir şah Əfşarın həyat yolu Əhəməni İmperiyasının varlığına son qoymuş Makedoniyalı İsgəndərin həyat yolunun, XIII əsrdəki Monqol-Xarəzm münasibətləri VI əsrdəki Göytürk-Abdalı (Eftalit) münasibətlərinin, VIII əsrdəki Əməvi-Abbasi qarşılıqlıması isə III əsrdəki Ərsaki-Sasani qarşılıqlımasının təkrarıdır.

Həmçinin Böyük Kirin mənsub olduğu qədim parsların və bulqar türklərinin bir qolu olmuş qədim barsillərin adlarının bir-birinə bənzəməsinə tarixşünaslıq təsadüf kimi qəbul edir. La-kin hər iki qədim xalqın əsas rəmzlərinə diqqət yetirsək, tamamilə fərqli nəticəyə gələ bilərik.

Digər misal... Tur Heyerdal Skandinaviya xalqlarının ilkin vətəninin Azərbaycan olduğunu sübut etməyə çalışırdı. Görəsən, bu iddia yalnız norveçlilərin ulu babalarını aiddir? Bəs qədim romalıların mifik əcdadı sayılan Romulun mənsub olduğu xalqın alban adlanması, Romulun ikinci adının Kuris olması nə ilə izah edilə bi-

polda yaşadığı deyilən Buddanın Qautama qotrasının (soyadının) bir-birinə bənzəməsi və Nepalda, Hindistanın Nepalla həmsərhəd rayonlarındakı Bardiya, Baku, Banke, Salyan, Erivan, Gorus, Kapan, Mehri, Ganja, Garamani, Urmi, İlam, Parsa, Midiya, Maday kimi yüzrlərlə toponim arasındakı bağlılıq nə ilə əlaqədardır?

Vahid Azərbaycanın qurucusu Böyük Şah İsmayıl Xətai haqqında yazılmış "Səfəvilər: paralellər... ehtimallar... həqiqətlər" əsəri sovet dövründən formalaşmış stereotipləri sözün əsl mənasında qıraraq tariximizə fərqli rakursdan baxış təklif edir. Peşəkar təhlilçi Araz Şəhrilinin tarixi araşdırmanı təhlilin məntiqi-təfəkkür, statistik və modelləşdirmə metodlarının köməyi ilə aparması, hər bir metodun tətbiqi qaydasını konkret misallar üzərində göstərməsi və izah etməsi bu kitabı oxucu üçün maraqlı etməklə yanaşı, həm də gələcəkdə təhlilçi olmaq istəyənlərin tədris vəsaitinə çevirir.

Tünzələ Xəlilqızı

Qədim barsillərin rəmzi

əksəriyyətinin şəcərəsi ata və ya ana xətti ilə məhz Böyük Kirə bağlanır. Şah İsmayıl Xətai ilə Böyük Kir arasındakı paralellərdən bəzilərinə bəlkə də bu müddəə ilə izah etmək olar! Yüzlərlə paralelin sadalandığı bu əsərlə tanış olanda düşünürsən ki, tarixin təkrarlanması müəyyən qanunauyğunluqlara əsaslanır və sistemli xarakter daşıyır. Müəllifin təqdim etdiyi və məntiqi cəhətdən əsaslandırılmış faktlar göstərir ki, Səfəvi

Qədim parsların rəmzi

lər? Yəne də "təsadüf"lə? Axı Böyük Kirin adının əsl forması Kürüş və ya Kureşdir, qədim parsların isə İran körfəzi sahillərinə Azərbaycanın indiki Gəncə-Qazax bölgəsindən, sonradan Albaniya kimi tanınmış ərazilərdən köç etmələri ehtimalı heç də əsassız deyildir.

Böyük Kirin e.ə. VI əsrin ortalarında I Dara tərəfindən qətlə yetirilmiş kiçik oğlu Bardiyanın Qaumata ləqəbi ilə e.ə. VI əsrin ortalarında Ne-